

अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०१४] २ एस.सी.आर. १००३

सिक्किम राज्य र अन्यहरु

बनाम

अदुप छिरिङ भुटिया र अन्यहरु

(सन् २०१४ को नागरिक अपील नं. २४४६)

फेब्रुअरी १८, २०१४

[एच एल. गोखले र कुरियन जोसेफ, जेजे.]

सिक्किम पुलिस फोर्स (भर्ती, पदोन्नति और वरिष्ठता) नियमहरु, २०००: आर.९ (iv) - सेवाहरुको एकीकरण - तीन अलग-अलग सेवाहरु जस्तै सिक्किम राज्यमा प्रहरी बल, सशस्त्र प्रहरी र सतर्कता प्रहरी - सतर्कता प्रहरी र शसस्त्र प्रहरीमा तत्पश्चात् का सदस्यहरुले इन्स्पेक्टर पदमा छिटो पदोन्नति पाए तापनि उनीहरुलाई थप पदोन्नति उपलब्ध भएन - प्रहरी नायव उपरीक्षक (डिएसपी) पदमा पदोन्नति प्रहरी बलका सदस्यहरुलाई मात्र उपलब्ध हुने - यस असमानतालाई तीन सेवाहरुको एकीकरणद्वारा सुधार गर्न खोजिएको छ - डिएसपी पदमा बढुवाका लागि फिडर श्रेणी इन्स्पेक्टर हो - प्रहरी नायब निरीक्षक पदमा बढुवा गर्ने प्रयोजनका लागि वरिष्ठता निर्धारण गर्ने कारकको रूपमा लिइने प्रहरी नायब निरीक्षक पदमा बढुवा/प्रत्यक्ष भर्ना को मिति र प्रहरी बलका अन्य दुई सेवामा कार्यरत प्रहरी कर्मचारीले प्रहरी निरीक्षक पदमा बढुवा पाएको मितिदेखि प्रहरी नायब महानिरीक्षकपदमा बढुवा/अनुमानित बढुवा प्रदान गर्ने। अन्य दुई सेवाको हकमा प्रहरी नायव निरीक्षकमा नियुक्ति/बढुवा भएको मितिका आधारमा प्रहरी बलका सदस्यहरुलाई दिइएको पूर्वव्यापी पदोन्नतिको कारण प्रतिवादी आफूभन्दा कनिष्ठ भई डिएसपी पदमा बढुवा हुने सम्भावनामा असर परेको भनी उत्तरदाताले दायर गरेको रिट याचिका - उच्च अदालतले रिट याचिका दायर गर्न अनुमति दिएको छ - प्रहरी नायव निरीक्षकको तहमा वरिष्ठता निर्धारण गर्दा रिट याचिकाको प्राप्त वा आर्जित अधिकार प्रभावित भएको ठहर गर्दै उच्च अदालतले स्पष्ट रूपमा गल्ती गरेको छ। एकीकरणको मुख्य उद्देश्य असमानता हटाउनु र उनीहरुलाई डिएसपीको पदमा पदोन्नतिको अवसर प्रदान गर्नु थियो- यदि केही समान सेवाहरुको उच्चतम क्याडरमा निरन्तर सेवाको लम्बाइलाई वरिष्ठता निर्धारण गर्ने र थप पदोन्नतिको लागि आधारको रूपमा लिने हो भने निश्चित रूपमा अन्य सेवाका सदस्यहरुमाथि गहिरो अन्याय हुनेछ - आर.९ (iv) दिइएको

परिस्थितिमा न्यायोचित, निष्पक्ष र न्यायसंगत छ जुन सेवाहरूको एकीकरणको परिणामस्वरूप प्रमुख सेवाका सदस्यहरू माथि गम्भीर असमानता र अन्याय हुने थियो – विवादित फैसला खारेज गरिएको छ – तथापि, पूर्ण न्याय गर्नको लागि एकान्त मामिला भएको हुनाले उच्च अदालतले रिट याचिकाकर्तालाई गरेको फैसलामा प्रदान गरेको लाभमा खलल पर्ने छैन – सेवा कानून। गत ११.०९.२००० देखि एकीकृत सिक्किम पुलिस फोर्सको गठन हुनु भन्दा पहिले, त्यहाँ तीन अलग-अलग सेवाहरू थिए अर्थात् सिक्किम राज्यमा सिक्किम प्रहरी बल, सिक्किम सशस्त्र प्रहरी र सिक्किम सतर्कता प्रहरी। तीनै सेनाहरू अलग-अलग सेवा नियमहरूद्वारा शासित थिए। तीनै बलमा हवलदारको इन्ट्री लेभल थियो। सिक्किम सतर्कता र सिक्किम सशस्त्र बलहरू निरीक्षकको क्याडरको साथ समाप्त भयो। सिक्किम सशस्त्र प्रहरीमा पनि सब - इन्स्पेक्टरको तहमा ५० प्रतिशत प्रत्यक्ष भर्ती थियो। पुलिस उप-अधीक्षकको पद मा पदोन्नति सिर्फ सिक्किम पुलिस बल लाई उपलब्ध थियो। सिक्किम सतर्कता प्रहरी र सिक्किम सशस्त्र प्रहरीमा प्रहरी नायब उपरीक्षकको पद हरू डेप्युटेशनद्वारा मात्र भरिएको थियो। सिक्किम सतर्कता प्रहरी र सिक्किम सशस्त्र प्रहरीमा कार्यरत कर्मचारीहरूले विभिन्न तहमा प्रहरी निरीक्षकभन्दा माथि पदोन्नति नपाएको भन्दै गुनासो गर्दै आएका थिए। राज्य सरकारले भारतको संविधानको धारा ३०९ अन्तर्गत सिक्किम पुलिस बल (भर्ती, पदोन्नति र वरिष्ठता) नियमहरू, २००० को निर्माण गरेको थियो जसमा तीनै बलमा निरीक्षकसम्मका पदहरू समावेश गरिएको थियो जसद्वारा पूर्व - एकीकृत सिक्किम पुलिस बलका सदस्यहरूलाई वरिष्ठता र पूर्वव्यापी पदोन्नति प्रदान गरिएको थियो। उत्तरदाताले गत १२.०८.१९७४ मा एक कांस्टेबल को रूपमा सिक्किम पुलिस मा शामिल भएका थिए। उनी गत १२.०९.१९७८ मा सिक्किम सतर्कता प्रहरीमा समाहित भएका थिए। उहाँ गत २२.१२.१९८६ मा उपनिरीक्षकको रूपमा बढुवा हुनुभयो र गत २६.०९.१९९५ मा इन्स्पेक्टरको रूपमा बढुवा हुनुभयो। अन्य दुई सेवाको हकमा सब - इन्स्पेक्टरको रूपमा नियुक्ति / पदोन्नतिको मितिको आधारमा सिक्किम प्रहरी बलका सदस्यहरूलाई दिइएको पूर्वव्यापी पदोन्नतिको कारण, उत्तरदाता उनीहरूभन्दा कनिष्ठ भयो, जसले गर्दा प्रहरी नायब उपरीक्षक पदमा पदोन्नतिको सम्भावनालाई असर पार्यो। उनले उच्च अदालतमा रिट याचिका दायर गरेका थिए। उच्च अदालतले निजी उत्तरदाताहरूलाई दिइएको पूर्वव्यापी पदोन्नति खारेज गरी नियम ९ (iv) खारेज गर्दै निरीक्षकहरूको एकीकृत क्याडरमा वरिष्ठता सो पदमा उनीहरूको वास्तविक पदोन्नतिको आधारमा मात्र निर्धारण गरिनेछ, न कि

प्रहरी नायब निरीक्षकको पदमा पदोन्नति / नियुक्तिको मितिको आधारमा होइन। तथापि, अदालतले निजी उत्तरदाताहरूलाई दिइएको पदोन्नतिको संरक्षण गर्‍यो। उत्तरदाता समेत गत २३.०२.२०१२ मा प्रहरी नायव उपरीक्षक पदमा पदोन्नति भई गत ३१.०८.२०१२ मा सेवाबाट अवकाश प्राप्त भएको थियो। उच्च अदालतको निर्देशन भनेको पहिलो पदोन्नति अन्य कुनै पनि निजी उत्तरदातालाई मोनिटरी लाभहरू सहित सबै परिणामीहरूको साथ प्रदान गरिएको मितिदेखि पदोन्नति प्रदान गर्न थियो। उच्च अदालतको आदेशलाई चुनौती दिँदै तत्कालको अपिल दायर गरिएको थियो।

अपीललाई स्वीकार गर्दै, यस अदालतले निर्धारण गर्यो कि:

१. दुई सेवाका सदस्यलाई प्रहरी नायव उपरीक्षक पदमा पदोन्नति हुनबाट बञ्चित गर्ने हदसम्म असमानतालाई सन्तुलित गर्न तीन सेवाहरूको एकीकरण आवश्यक थियो। यस्तो पदोन्नति तत्कालीन सिक्किम प्रहरी बलका सदस्यहरूलाई मात्र उपलब्ध थियो र सिक्किम सतर्कता प्रहरी र सिक्किम सशस्त्र प्रहरीलाई अस्वीकार गरिएको थियो। एकिकृत पुलिस बलको लागि आयोगको सिफारिशलाई स्वीकार गर्दै, राज्य सरकारले तीन सेवाहरू एकीकृत गर्यो र सिक्किम पुलिस बल (भर्ती, पदोन्नति र वरिष्ठता) नियमहरू, २००० जारी गर्यो। सिक्किम सतर्कता प्रहरी र सिक्किम सशस्त्र प्रहरीका सदस्यहरूले प्रहरी निरीक्षकको पदसम्म विभिन्न पदहरूमा द्रुत पदोन्नति प्राप्त गरेका थिए। तर तत्कालीन सिक्किम प्रहरी बलमा कार्यरत उनीहरूका सहकर्मीहरूले रिक्तताको अभावमा इन्स्पेक्टरको माथिल्लो पदमा त्यस्तो पदोन्नति पाउन सकेनन्। त्यहाँ एक सेवामा प्रवेश स्तरको प्रत्यक्ष भर्ती थियो, अर्थात् सिक्किम सतर्कता पुलिस ५०% को सीमा सम्म। निस्सन्देह, एकीकरणको एउटा मुख्य सिद्धान्त पदको समीकरण हो। तर प्रश्न के हो भने पदको समीकरणमा आधारित यस्तो समायोजनले अन्य कुनै सेवाका सदस्यहरूमाथि असमानता वा अन्याय निम्त्याउँछ कि निम्त्याउँदैन? पुलिस उप-अधीक्षकको पदमा पदोन्नति केवल सिक्किम पुलिस बल को सदस्यहरूलाई मात्र उपलब्ध थियो। अन्य दुई सेवाहरूमा, जस्तै, सिक्किम सतर्कता प्रहरी र सिक्किम सशस्त्र प्रहरी, यद्यपि त्यहाँका सदस्यहरूले इन्स्पेक्टरको पदमा द्रुत पदोन्नति पाए, तर उनीहरूलाई थप पदोन्नति उपलब्ध भएन र उनीहरूले त्यस क्याडरको सेवाबाट अवकाश लिनुपर्‍यो। यो असमानतालाई एकीकरणद्वारा सुधार्न खोजिएको थियो। प्रहरी नायव उपरीक्षकमा बढुवाका लागि फिडर श्रेणी इन्स्पेक्टर हो। यदि इन्स्पेक्टरको त्यो क्याडरमा वरिष्ठता तोकियो भने सिक्किम

पुलिस फोर्सका सदस्यहरूलाई केही समयका लागि प्रहरी नायव उपरीक्षकको पदमा पदोन्नति गर्न इन्कार गर्नु बराबर हुनेछ। यही विभेद र परिणामी अन्यायलाई समितिसमक्ष पठाएर सुधार गर्न खोजिएको थियो जसले प्रहरी नायव उपरीक्षक पदमा बढुवा गर्ने प्रयोजनका लागि र सो सम्बन्धमा वरिष्ठता सूची तयार गर्ने प्रयोजनका लागि प्रहरी नायव निरीक्षक पदमा बढुवा भएको मितिलाई आधार मानेर सिफारिस गरेको थियो। सिक्किम सशस्त्र प्रहरीमा सब - इन्स्पेक्टरको पदमा प्रत्यक्ष भर्ती हुने भएकोले यो मिति लिइएको थियो। सरकारले के गरेको छ भने प्रहरी नायव उपरीक्षक पदमा पदोन्नति को प्रयोजनको लागि वरिष्ठता निर्धारणको लागि निर्धारण कारक को रूप मा उप - निरीक्षक को पद मा पदोन्नति / प्रत्यक्ष भर्ती को मिति को आधार को रूप मा र सिक्किम पुलिस बल को सदस्यहरु को अन्य दुई सेवाहरु मा पदोन्नति को पद मा पदोन्नति प्राप्त गरेको मिति देखि मान्यता / काल्पनिक पदोन्नति प्रदान गर्न को लागी। इन्स्पेक्टर पदमा नियुक्ति पदोन्नति द्वारा गरिन्छ। तसर्थ, सब इन्स्पेक्टरको क्याडरमा प्रवेश तहको नियुक्ति सान्दर्भिक हुन्छ। संयोगवश सिक्किम सतर्कता र सिक्किम सशस्त्र बलका सब - इन्स्पेक्टरले इन्स्पेक्टरपदमा छिटो पदोन्नति पाए। यो अन्याय थियो जुन निगरानी लाभ र नियमहरूमा संशोधन बिना पूर्वव्यापी पदोन्नति द्वारा सुधार गर्न खोजिएको थियो। समायोजनमा एउटा क्याडरमा पदको समीकरण छ भन्ने कुराको अर्थ यो होइन कि अर्को माथिल्लो क्याडरमा पदोन्नतिका लागि त्यस क्याडरमा साझा वरिष्ठता सूची तयार पार्नुपर्छ। यदि यो विधिले अन्याय र घोर असमानता निम्त्याउँछ भने, अर्को न्यायोचित र राम्रो तरिका अपनाउन सकिन्छ। [अनुच्छेद १२ देखि १६] [१०१८ - सी - डी ; १०१९ - बी - एच ; १०२०- ए - एफ] गुजरात राज्य र अन्य बनम रमन लाल केशवलाल सोनी र अन्यहरु। (१९८३) २ एससीसी ३३: १९८३ (२) एससीआर २८७; बि.एस. यादव र अन्यहरु बनाम हरियाणा राज्य (१९८०) एससीसी ५२४: १९८१ एससीआर १०२४- संदर्भित। २. साँचो हो, रिट याचिकाकर्ता इन्स्पेक्टरको रूपमा काम गरिरहेका धेरै अधिकारीहरू यस प्रक्रियामा उनीभन्दा माथि गइसकेका छन्, तर सिक्किम पुलिस फोर्समा उनका सहकर्मीहरूलाई हृदयविदारक बनाउने कठोर तथ्य यो हो कि सब इन्स्पेक्टरहरूको स्तरमा, ती सबै या त रिट याचिकाकर्तासँग सँगै यात्रा गरिरहेका थिए वा त्यस क्याडरमा उनीभन्दा धेरै अघि नै गएका थिए। निस्सन्देह , एकीकरणपछि सिक्किम प्रहरीका सदस्यहरूको पदोन्नतिको सम्भावना निकै कम भएको छ, किनकि मूलतः यो तिनीहरूको विशेष कार्यक्षेत्र थियो। [अनुच्छेद १७, १८] [१०२०- जी - एच;

१०२१ - ए] ३. प्रहरी नायव निरीक्षकको तहमा वरिष्ठता निर्धारण गर्दा रिट याचिकाकर्ताको प्राप्त वा आर्जित अधिकार प्रभावित भएको ठहर गर्दै उच्च अदालतले स्पष्ट रूपमा गल्ती गरेको छ। तर मर्ज को लागि न त रिट याचिकाकर्ता न त अन्य दुई प्रहरी बलका सदस्यहरू, अर्थात्, सिक्किम सतर्कता प्रहरी र सिक्किम सशस्त्र बलले प्रहरी नायव उपरीक्षकपदमा पदोन्नति पाउन सक्थे। समायोजनको उद्देश्य नै असमानता हटाउनु र उनीहरूलाई प्रहरी नायव उपरीक्षक पदमा पदोन्नतिको अवसर प्रदान गर्नु थियो। केही समान सेवाहरूको उच्चतम क्याडरमा निरन्तर सेवाको लम्बाइलाई वरिष्ठता निर्धारण गर्ने र उच्च पदहरूमा थप पदोन्नतिको आधारको रूपमा लिने हो भने निश्चित रूपमा अन्य सेवाका सदस्यहरूमाथि गहिरो अन्याय हुनेछ। त्यसैले राज्यले यथोचित छलफल गरी र राज्यका उच्च तहका कार्यालयहरू सम्मिलित विशेषज्ञ समितिको प्रतिवेदनका आधारमा प्रहरी नायव निरीक्षकको पदलाई वरिष्ठता निर्धारणगर्ने निर्धारक तत्त्वको रूपमा कुनै एक सेवामा प्रत्यक्ष प्रवेश हुने गरी न्यायोचित निर्णय गर्‍यो। रिट याचिकाकर्ताले यस प्रक्रियामा कुनै पदच्युति भोग्नु परेन। उनी इन्स्पेक्टर पदमा रहे। एउटा मात्र कुरा के हो भने, सिक्किम प्रहरी बलमा इन्स्पेक्टरपदमा छिटो पदोन्नति हुन नसकेका तर सब - इन्स्पेक्टरपदमा नियुक्तिको मिति लिइयो भने आफूभन्दा वरिष्ठ मानिएका हरूलाई सब इन्स्पेक्टर स्तरको वरिष्ठताको आधारमा इन्स्पेक्टर पदमा पदोन्नतिको मिति दिइएको थियो। यसरी संशोधित नियमले इक्विटीलाई सन्तुलित तुल्याउन हटाउन खोजिएको अन्यायसँग पक्कै पनि साँठगाँठ गरेको छ। यो न तर्कहीन छ, न त स्वेच्छाचारी नै। सम्पूर्ण सिक्किम राज्यमा, रिट याचिकाकर्ता मात्र व्यक्ति हुन् जसले संशोधनलाई चुनौती दिएका थिए जसले आफैले देखाउँदछ कि यो एकान्त उदाहरणको मामिला हो, उनको गुनासोको आधार छ। सिक्किम प्रहरी हवलदारको रूपमा सेवामा प्रवेश गरेको मिति लिने हो भने रिट याचिकाकर्ता केही निजी उत्तरदाताहरू भन्दा वरिष्ठ थिए। तर जब सिक्किम सतर्कता प्रहरी गठन भयो , तब तिनले त्यो बाटो रोजे र उनी त्यस पुलिसमा लीन भए जहाँ उनले हेड कन्स्टेबल, सहायक सब - इन्स्पेक्टर, सब - इन्स्पेक्टर र इन्स्पेक्टरका विभिन्न पदहरूमा द्रुत पदोन्नति पाए। तर सन् १९७४ मा प्रहरी हवलदारको रूपमा प्रवेश गरेको उनको मूल मितिको सम्बन्धमा यस्तो आधार कहीं पनि लिइएको थिएन। संशोधनद्वारा प्रस्तुत ज्येष्ठता निर्धारणको सिद्धान्त नियम ९ (१) मा पहिल्यै देखि नै थियो। यसमा प्रत्यक्ष रूपमा भर्ना भएका सदस्यहरूको सापेक्षिक ज्येष्ठता क्याडरमा भर्ना भएको मितिका आधारमा तोकिएको व्यवस्था गरिएको छ। अर्को शब्दमा

भन् ने हो भने, प्रत्यक्ष रूपमा भर्ना भएको क्याडरमा भर्ना भएको मिति नै प्रहरी नायब निरीक्षकस्तरको तात्कालिक अवस्थामा वरिष्ठता निर्धारण को आधार हो। तसर्थ, यो संशोधन केवल स्पष्टिकरणात्मक प्रकृतिको छ र यसैले, यो सन् २००० मा नियम प्रारम्भ भएको मूल मितिदेखि अस्तित्वमा रहेको मानिन्छ। हुन त उच्च अदालतले निजी उत्तरदाताहरूलाई दिइएको पदोन्नतिको संरक्षण गरिसकेको छ तर उच्च अदालतले नियम खारेज गरेको छ र वरिष्ठता सूची खारेज गरेको छ। उच्च अदालतले ज्येष्ठता निर्धारणको सन्दर्भमा राज्यद्वारा निर्धारित सिद्धान्तहरू, प्रक्रियामा प्राप्त गर्न खोजिएको उद्देश्य, निर्णयका लागि नेतृत्व गर्ने सान्दर्भिक विचारहरू र निर्णय गर्ने र लिनै प्रक्रियामा राज्यद्वारा भरोसा गरिएका विशेषज्ञ समितिको प्रतिवेदनलगायत सामग्रीहरूको सन्दर्भमा महत्त्वपूर्ण विचार गर्न चुकेको छ। राज्यले भारतको संविधानको धारा ३०९ अन्तर्गत सब इन्स्पेक्टरहरूको क्याडरमा वरिष्ठता निर्धारण गर्ने सम्बन्धमा स्पष्टिकरणात्मक संशोधन ल्याउन आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र मात्र काम गरेको छ। पदोन्नतिको मिति तोकेर निजी प्रतिवादीहरूलाई दिइएको पुनरावलोकन न त स्वेच्छाचारी छ न त अनुचित नै छ। यसको विपरीत, सेवाहरूको एकीकरण बिना प्रमुख सेवाका सदस्यहरूमाथि घोर असमानता र अन्याय हुने निश्चित परिस्थितिमा यो पूर्णतया न्यायोचित, उचित र न्यायसंगत हुन्छ। विवादित निर्णयलाई खारेज गरिएको छ। पहिलो उत्तरदाता - रिट याचिकाकर्तालाई पनि प्रहरी नायव उपरीक्षकमा पदोन्नति गरी सेवाबाट अवकाश प्राप्त भएको छ। सन् २००० को नियमावलीको नियम १७ ले राज्यलाई छुटको अधिकार प्रदान गरेको छ। पहिलो उत्तरदाता - रिट याचिकाकर्ता वास्तवमा सन् १९७४ मा सेवामा प्रवेश गरेकाले, केही निजी प्रतिवादीहरू भन्दा पहिले, यो सम्भवतः राज्य सरकारले यो अधिकार प्रयोग गर्न सक्ने अवस्था हुन सक्थ्यो। पूर्ण न्याय गर्नको निम्ति एकान्त मामिला भएकोले उच्च अदालतले रिट याचिकाकर्तालाई गरेको फैसलामा प्रदत्त लाभमा खलल पर्ने छैन।

[अनुच्छेद २६ देखिन ३०] [१०२८ - ई - एच ; १०२९ - ए - एच ; १०३० - ए - जी]

तमिलनाडु शिक्षा विभाग मंत्रिस्तरीय र सामान्य अधीनस्थ सेवा संघ र हरु बनाम तमिलनाडु राज्य र अन्यहरू। (१९८०) ३ एससीसी ९७ : १९८० (१) एससीआर १०२६;

इंडियन एयरलाइंस ऑफिसर्स एसोसिएशन बनाम इंडियन एयरलाइन्स लिमिटेड र अन्यहरू। (२००७) १० एससीसी ६८४ : २००७ (८) एससीआर ६५५;

केरल मजिस्ट्रेट (न्यायिक) एसोसिएशन र अन्यहरू बनाम केरला राज्य र अन्यहरू। (२००१) ३

एससीसी ५२१: २००१ (२) एससीआर २२२;

लाइफ इन्डियन कर्पोरेशन अफ इन्डिया र अन्यहरु बनाम एस.एस. श्रीवास्तव र अन्यहरु १९८८

सुप एससीसी १: १९८७ एससीआर १८०;

न्यू बैंक ऑफ इंडिया एम्प्लाइज यूनियन र अन्य बनाम यूनियन ऑफ इंडिया र अन्यहरु (१९९६)

८ एससीसी ४०७: १९९६ (३) एससीआर ३२२;

के.एस. वोरा र अन्यहरु बनाम गुजरात राज्य र अन्यहरु (१९८८) १ एससीसी ३११: १९८८ (१)

एससीआर ६११;

भारतीय रिजर्व बैंक बनाम एनसी पालीवाल र अन्यहरु (१९७६) ४ एससीसी ८३८: १९७७ (१)

एससीआर ३७७;

मेनन र अन्यहरु (१९८२) १ एससीसी ३७९: १९८२ (२) एससीआर ६९;

प्रफुल्ल कुमार दास र अन्यहरु बनाम उड़ीसा राज्य र अन्यहरु (१९७६) ४ एससीसी ८३८: २००३

(४) सप्ली। एससीआर ३०१;

एस.एस. बोला र अन्यहरु बनाम बी.डी. सरदाना र अन्यहरु (१९९७) ८ एससीसी ५२२: १९९७

(२) सप्ली।

एससीआर ५०७ - मा निरभर गरेको ।

मामिला कानून सन्दर्भ:

१९८३ (२) एससीआर २८७ अनुच्छेद ११ को संदर्भित गरियो

१९८१ एससीआर १०२४ अनुच्छेद ११ को संदर्भित गरियो

१९८० (१) एससीआर १०२६ अनुच्छेद १९ मा निर्भर गरियो

२००७ (८) एससीआर ६५५ अनुच्छेद १९ मा निर्भर गरियो

२००१ (२) एससीआर २२२ अनुच्छेद १९ मा निर्भर गरियो

१९८७ एससीआर १८० अनुच्छेद १९ मा निर्भर गरियो

१९९६ (३) एससीआर ३२२ अनुच्छेद १९ मा निर्भर गरियो

१९८८ (१) एससीआर ६११ अनुच्छेद २० मा निर्भर गरियो

१९७७ (१) एससीआर ३७७ अनुच्छेद २२ मा निर्भर गरियो

१९८२(२) एससीआर ६९ अनुच्छेद २३ मा निर्भर गरियो

रिपोर्ट गर्न सकिने

भारतको सर्वोच्च अदालतमा

नागरिक अपीलीय क्षेत्राधिकार

नागरिक अपील नं. २४४६/२०१४

[एस.एल.पी बाट उत्पन्न भएको (नागरिक) नं. ९४०९/२०१३]

सिकिमको राज्य र अन्यहरु... अपिल्कर्ता(हरु)

विरुद्ध

अदुप छिरिड भुटिया र अन्यहरु... उत्तरदाता (हरु)

निर्णय

कुरियन, जे.:

अनुमति प्रदान गरिएकोछ।

२. सेवाहरूको एकीकरणको अर्थ छुट्टै सेवासँग सम्बन्धित सेवा कर्मचारीहरूको एकीकरण वा विलयद्वारा एक समान सेवाको सिर्जना गर्नु हो। एकीकरण एउटा नीतिगत विषय हो जहाँसम्म राज्यको सवाल छ। सेवाहरूको उचित संयोजनको विकासमा, त्यहाँ विभिन्न चरणहरू छन्:

- (i) सेवाहरूको एकीकरणलाई कुन आधारमा प्रभाव पार्नुपर्छ भन्ने सिद्धान्तहरू निर्णय गर्नुहोस्;
- (ii) समानताको सिद्धान्तको सन्दर्भमा पदको प्रत्येक श्रेणी र वर्गसँग सम्बन्धित तथ्यहरूको जाँच गर्नुहोस्; एउटा श्रेणीमा मर्ज गरिएका पदहरू धारण गर्ने कर्मचारीहरूको साझा वरिष्ठता सूची तयार गर्न न्यायसंगत आधार तय गर्नुहोस्।

साझा वरिष्ठता सूची तयार गर्दा विभिन्न श्रेणी/सेवाका संवर्गका अधिकारीहरूलाई निष्पक्ष र समान व्यवहार सुनिश्चित गर्न राज्य बाध्य छ। एक जटिल प्रक्रिया भएकाले, एकीकरणले व्यक्तिगत चोटहरू निम्त्याउने सम्भावना हुन्छ जसलाई कम गर्न आवश्यक छ र यदि सम्भव छैन भने बेवास्ता गर्न सकिन्छ। एकीकरणमा विवाद सम्बोधन गर्दा एकीकरणका यी पहिलो सिद्धान्तहरू मनमा राख्नुपर्छ।

छोटो इतिहास

३. एकीकृत सिक्किम पुलिस बल गत ११.०९.२००० सिक्किम पुलिस बल (भर्ती, पदोन्नति र वरिष्ठता) नियमहरू, २००० अनुसार हुनुअगी, त्यहाँ तीन फरक सेवाहरू थिए, अर्थात्, (१) सिक्किम पुलिस बल, (२) सिक्किम सशस्त्र पुलिस बल र (३) सिक्किम सतर्कता पुलिस। तिनवटै सेनाहरू अलग-अलग सेवा नियमहरूद्वारा शासित थिए। तिनवटै सेनाहरूमा कन्स्टेबलको प्रवेश स्तर छ। सिक्किम सतर्कता र सिक्किम सशस्त्र बल निरीक्षकको क्याडरमा समाप्त भयो। सिक्किम सशस्त्र पुलिसको मामलामा उप-निरीक्षकको स्तरमा ५०% प्रत्यक्ष भर्ती पनि थियो। पुलिस उपाधीक्षकको पदमा पदोन्नति सिक्किम पुलिस बलका लागि मात्र उपलब्ध थियो। सिक्किम सतर्कता पुलिस र सिक्किम सशस्त्र पुलिसमा पुलिस उपाधीक्षकको पद प्रतिनियुक्तिद्वारा मात्र भरिएको थियो। सिक्किम सतर्कता पुलिस र सिक्किम सशस्त्र पुलिसका कर्मचारीहरूले विभिन्न तहमा पुलिस निरीक्षक भन्दा बाहिर पदोन्नतिको कमीका बारेमा आफ्ना गुनासोहरू उठाउँदै आएका थिए। सन् १९९८ को रिट याचिका (सी) नं ५१३ मा यो मामिला उच्च

अदालतमा पुगेको थियो। हृदयघात महसुस गर्दै राज्य सरकारले सिक्किम उच्च न्यायालयका पूर्व न्यायाधीश एन. जी. दासलाई विभिन्न सेवाहरूको एकीकरणको दायरा जाँचका लागि एक सदस्यीय आयोगका रूपमा नियुक्त गर्‍यो।

आयोगको सिफारिसहरू कार्यान्वयन गर्दै, राज्य सरकारले सिक्किम पुलिस बल (भर्ती, पदोन्नति र वरिष्ठता) नियमहरू, २००० भारतको संविधानको धारा ३०९ अन्तर्गत तिनै बलहरूमा निरीक्षकसम्मका पदहरू मिलेर बनाएको छ। तयार सन्दर्भको उद्देश्यका लागि, हामी सेनाको गठन सम्बन्धी सन् २००० को नियमहरूको नियम ४ निकाल्नेछौं:

"४. बलको संविधान:

बल निम्न कुराहरू मिलेर बनेको हुनेछ, अर्थात्:-

- (क) सिक्किम पुलिस बल (भर्ती, पदोन्नति र वरिष्ठता) नियमहरू, १९८१ को अनुसूची। अन्तर्गत निरीक्षकहरू सम्म र पदहरू धारण गर्ने व्यक्तिहरू।
- (ख) सिक्किम सतर्कता पुलिस बल (भर्ती, पदोन्नति र वरिष्ठता) नियमहरू, १९८१ अन्तर्गत सिपाही, हेड सिपाही, सहायक उप-निरीक्षक, उप-निरीक्षक र निरीक्षकको पद धारण गर्ने व्यक्तिहरू।
- (ग) सिक्किम सशस्त्र पुलिस (भर्ती, पदोन्नति र वरिष्ठता) नियमहरू, १९८९ अन्तर्गत उप-निरीक्षक र निरीक्षकको पद

धारण गर्ने व्यक्तिहरू।

(घ) यी नियमहरूका प्रावधानहरू अनुसार बलमा भर्ती भएका व्यक्तिहरू।"

४. वरिष्ठतामा, नियम ९ ले उनीहरूलाई भर्तीका लागि चयन गरिएको

योग्यताको क्रमद्वारा निर्धारण गरिने व्यवस्था गरेको छ। उद्धरण गर्न:

"९. वरिष्ठता

- (i) प्रत्यक्ष रूपमा भर्ती गरिएका बलका सदस्यहरूको सापेक्षिक वरिष्ठता, त्यस्ता भर्तीका लागि चयन गरिएका योग्यताको क्रमद्वारा निर्धारण गरिनेछ। पहिले चयनको परिणामका रूपमा सदस्यहरू पछिको चयनको परिणामका रूपमा भर्ती हुनेहरूभन्दा वरिष्ठ हुनेछन्।
- (ii) तल्लो पदबाट पदोन्नती भएका व्यक्तिहरूको सापेक्ष वरिष्ठता निर्धारित परीक्षा सफलतापूर्वक उत्तीर्ण गर्न वरिष्ठता-सह-योग्यता विषयको आधारमा हुनेछ।
- (iii) प्रत्यक्ष भर्ती र पदोन्नतिको माध्यमबाट भर्ती गरिएका सदस्यहरूको सापेक्ष वरिष्ठता यी नियमहरूमा क्रमशः प्रत्यक्ष भर्ती र पदोन्नतिको लागि आरक्षित रिक्त पदहरूको कोटामा आधारित हुने प्रत्यक्ष भर्ती र पदोन्नतिको बिचमा रिक्त पदहरूको आवर्तन अनुसार निर्धारण गरिनेछ।"

(जोड दिएको)

५. दुई क्याडरको स्तरमा अन्तर वरिष्ठतामा, अर्थात्, उप-निरीक्षक र

निरीक्षक, मा यस्तो देखिन्छ की, त्यहाँ न्यायाधीश एन. जी. दास

आयोगको पछाडि सन्दर्भ थियो। यद्यपि, अभिलेखहरूबाट यो

देखिन्छ कि न्यायाधीश एन. जी. आयोगबाट थप सिफारिस गरिएको थिएन। प्रहरी उप-निरीक्षकहरू र प्रहरी निरीक्षकहरूको वरिष्ठता तोक्ने विधि र प्रक्रियाका सम्बन्धमा प्रहरी महानिरीक्षकले गठन गरेको वरिष्ठ प्रहरी अधिकृतको समितिमा पठाइएको थियो। एकीकृत क्याडरमा निरीक्षकहरूको अन्तर-वरिष्ठता निर्धारण गर्न उप-निरीक्षकहरूको स्तरमा अन्तर-वरिष्ठता निर्धारण गर्ने मापदण्ड हुन सिफारिस गरिएको थियो। यस प्रस्तावलाई सरकारले गत ११.०४.२००८ मा अनुमोदन गरेको थियो तर यहाँ पहिलो उत्तरदाताले दायर गरेको रिट याचिकाको विचाराधीनताका कारण यो कार्यान्वयन भएन। गत २७.०८.२००९ मा रिट याचिका खारेज भएपछि, सरकारले पुनः एक उच्चस्तरीय समिति गठन गर्‍यो जसको अध्यक्षमा मुख्य सचिव, पुलिस महानिर्देशक, गृह सचिव र सचिव डिओपी सदस्यहरू र संयुक्त सचिव डिओपी सदस्य सचिव रहेका थिए। समितिले गत ३१.१०.२००९ मा आफ्नो प्रतिवेदन पेस गरेको थियो। उप-निरीक्षकहरूको प्रवेश स्तरमा वरिष्ठताको आधारमा प्रहरी निरीक्षकहरूको अन्तर वरिष्ठता निर्धारण गर्न

सिफारिस गरिएको थियो। सिक्किम सशस्त्र प्रहरी र सिक्किम सतर्कता प्रहरीमा उप-निरीक्षकहरूको प्रवेश तहमा उनीहरूका सहकर्मी अधिकारीहरू पहिलो पटक निरीक्षकको रूपमा पदोन्नति भएको मितिदेखि लागू हुने गरी सिक्किम प्रहरीका उप-निरीक्षकहरूलाई निरीक्षकको रूपमा पदोन्नति गरिएको मान्न पनि सिफारिस गरिएको थियो। राज्य सरकारले गत १०.११.२००९ मा सिफारिसलाई अनुमोदन गरेको थियो, र गत १९.०१.२०१० मा सिक्किम पुलिस बलका ५२ जना सदस्यहरूलाई पूर्वव्यापी पदोन्नति प्रदान गर्दै एक अधिसूचना जारी गरिएको थियो यस शर्तको साथ कि अधिकारीहरू तलबको बक्यौताको हकदार हुनेछैनन्।

६. राज्य सरकारले गत ११.०९.२००० बाट पूर्वव्यापी प्रभावको साथ गत २०.०१.२०१० को अधिसूचना अनुसार एकीकृत सिक्किम पुलिस बल (भर्ती, पदोन्नति र वरिष्ठता) नियमहरू, २००० लाई पनि संशोधन गरेको छ।

यो संशोधन मुख्यतया नियम नं. ९ वरिष्ठतामा गरिएको थियो, जसमा नयाँ उप-खण्ड (iv) घुसाइएको थियो। संशोधित नियम ९ (iv) निम्नानुसार छः

"९ (iv) (क) सिक्किम पुलिस र सिक्किम सतर्कता पुलिसमा सहायक उप-निरीक्षकको पदसम्मका प्रहरी कर्मचारीहरूको अन्तर-वरिष्ठता क्याडरहरूको एकीकरणको मितिमा उनीहरूको अर्को पदमा पदोन्नतिको उद्देश्यका लागि कन्स्टेबलको प्रवेश स्तरको पदमा उनीहरूको नियुक्तिको मितिको आधारमा निर्धारण गरिनेछ।

(ख) सिक्किम प्रहरी, सिक्किम सतर्कता प्रहरी, सिक्किम सशस्त्र प्रहरी र भारतीय रिजर्भ बटालियनका प्रहरी निरीक्षकहरूलाई पुलिस उपाधीक्षकको पदमा पदोन्नति गर्ने उद्देश्यका लागि क्याडरहरूको एकीकरणको मितिमा उप-निरीक्षकको प्रवेश स्तरमा उनीहरूको नियुक्तिको मितिको आधारमा निर्धारण गरिनेछ। "

(जोड दिएको)

७. नियमहरूले सरकारलाई छुटका लागि अवशिष्ट शक्तिको पनि

व्यवस्था गरेको छ। सान्दर्भिक नियम निम्नानुसार लेखिएको छः

"१७. आराम गर्ने शक्ति: जहाँ सिक्किम सरकारले त्यसो गर्न आवश्यक वा समीचीन छ भन्ने धारणा छ भने, तब यसले आदेशद्वारा, लिखित रूपमा अभिलेख गर्नुपर्ने कारणहरूका लागि, कुनै पनि वर्ग वा व्यक्ति वा पदको कोटीको सम्बन्धमा यी नियमहरूको प्रावधानमा ढील दिन सक्छ।"

छोटो तथ्यहरू

८. वरिष्ठता, पूर्व-एकीकृत सिविकम पुलिस बलका सदस्यहरूलाई वैचारिक रूपमा प्रदान गरिएको पूर्वव्यापी पदोन्नति र संशोधनलाई उत्तरदाता नं. १ ले सन् २०१० को रिट याचिका (सी) नम्बर ३३ मा उच्च अदालत समक्ष मुख्यतया निम्न दुई प्रार्थनाहरू सहित चुनौती दिएको थियो:

"(क) सिक्किम पुलिस बल (भर्ती, पदोन्नति र वरिष्ठता) नियमहरू, २००० को नियम ९(iv)(ख) खारेज गर्ने कुनै रिट, अन्य आदेश वा निर्देशनको प्रकृतिको रिट जसलाई सिक्किम पुलिस बल (भर्ती, पदोन्नति र वरिष्ठता) संशोधन नियमहरू, २००९ को नियम २ द्वारा गत ११.०९.२००० देखि पूर्वव्यापी प्रभावको साथ अधिसूचना नं २२२/जेन/डीओपी द्वारा गत २०.०१.२०१० द्वारा लागू गरिएको छ।

(ख) उत्प्रेषण वा अन्य कुनै रिट, आदेश वा निर्देशनहरूको प्रकृतिको रिट, मिति १९.०१.२०१० गतेको अधिसूचना नं. ०२/पीएचक्यु/२०१० यस हदसम्म यसले उत्तरदाता नं २१ बाहेक निजी उत्तरदाता नं ७ देखि २८ लाई ६ वर्ष भन्दा बढीको लागि पूर्वव्यापी पदोन्नति प्रदान गर्दछ, जुन उनीहरूको पुष्टिको वास्तविक मितिको बावजुद उक्त निजी उत्तरदाताहरूको नामको विरुद्ध उक्त विवादित सूचनामा उल्लिखित मितिहरूबाट प्रभावी छ।

९. तथ्यात्मक विवादहरूको उचित बुझाइको लागि, हामी रिट

याचिकाकर्ता को गुनासो सन्दर्भ गर्नेछौं। उनी गत १२.०८.१९७४

मा सिपाहीको रूपमा सिक्किम पुलिसमा भर्ना भए। उनको गत

१२.०९.१९७८ मा सिक्किम सतर्कता पुलिसमा भर्ती भएको

थियो। उनी गत २२.१२.१९८६ मा उप-निरीक्षकको रूपमा

पदोन्नती भए र गत २६.०९.१९९५ मा निरीक्षकको रूपमा

पदोन्नति भए। अन्य दुई सेवाहरूको मामलामा उप-निरीक्षकको

रूपमा नियुक्ति/पदोन्नतिको मितिको आधारमा सिक्किम पुलिस बलका सदस्यहरूलाई प्रदान गरिएको पूर्वव्यापी पदोन्नतिको कारण, रिट याचिकाकर्ता उनीहरूका तुलनामा जुनियर भए, जसले उनको पदोन्नतिको सम्भावनालाई असर गर्‍यो।

१०. गत १०.१०.२०१२ को फैसलाद्वारा उच्च अदालतले निजी उत्तरदाताहरूलाई दिइएको पूर्वव्यापी पदोन्नति खारेज गरी नियम ९(४) खारेज गर्ने रिट याचिकालाई अनुमति दिएको थियो प्रहरी निरीक्षकहरूको एकीकृत क्याडरमा वरिष्ठता सो पदमा उनीहरूको वास्तविक पदोन्नतिको आधारमा मात्र निर्धारण गरिनेछ, न कि प्रहरी उप-निरीक्षकको पदमा पदोन्नति/नियुक्तिको मितिको आधारमा। तथापि, अदालतले निजी उत्तरदाताहरूलाई प्रदान गरिएको पदोन्नतिको संरक्षण गर्‍यो। रिट याचिकाकर्ताको पनि गत २३.०२.२०१२ मा पुलिस उपाधीक्षकको रूपमा पदोन्नति गरिएको थियो र उनी गत ३१.०८.२०१२ मा सेवाबाट सेवानिवृत्त भए।

उच्च अदालतको निर्देशन भनेको कुनै पनि अन्य निजी उत्तरदातालाई मौद्रिक लाभहरू सहित सबै परिणामका साथ पहिलो पदोन्नति प्रदान गरिएको मितिबाट पदोन्नति प्रदान गर्नु हो। यसरी व्यथित भएर, राज्य यस अदालतसमक्ष आएको छ।

११. उच्च अदालतले कानूनको पूर्वव्यापी सञ्चालनको सम्बन्धमा यस अदालतको संवैधानिक पिठको निर्णय, गुजरात राज्य र अर्को बनाम रमन लाल केशव लाल सोनी र अन्यहरू १, मा भरोसा राखेको छ । बी.एस. यादव र अन्यहरू बनाम हरियाणा राज्य २ मा संवैधानिक पिठको अर्को निर्णयमा पनि भर राखिएको छ। बी. एस. यादवको मामिला (माथि उल्लेखित) मा, यस अदालतले भारतको संविधानको धारा ३०९ अन्तर्गत राज्यको विधायी शक्तिसँग व्यवहार गर्‍यो।

दुवै निर्णयहरूमा यो स्पष्ट रूपमा मानिएको थियो कि राज्य पूर्वव्यापी प्रभावका साथ कानून बनाउन सक्षम छ। एक मात्र तथ्य यो हो कि पूर्वव्यापी सञ्चालनको मितिको प्रासंगिकता र प्राप्त गर्न खोजिएको वस्तुसँग सम्बन्ध हुनुपर्दछ र यसले अर्जित अधिकारहरूलाई असर गर्दैन।

^१(१९८३) २ एससीसी ३३

^२(१९८०) सप्लीमेन्ट. एससीसी ५२४

१२.छोटो प्रश्न यो हो कि वरिष्ठताको निर्धारणमा संशोधित नियमले

तर्कसंगतताको परीक्षणलाई सन्तुष्ट पारेको छ कि छैन। दुई सेवाका

सदस्यहरूलाई पुलिस उपाधीक्षकको पदमा पदोन्नति गर्न

नदिइएको कारण असमानतालाई सन्तुलनमा राख्न तिन सेवाहरूको

एकीकरण आवश्यक थियो। यस्तो पदोन्नति पहिलेको सिक्किम

पुलिस बलका सदस्यहरूका लागि मात्र उपलब्ध थियो र सिक्किम

सतर्कता पुलिस र सिक्किम सशस्त्र पुलिसलाई अस्वीकार गरिएको

थियो। यस सन्दर्भमा, न्यायाधीश एन. जी. दास आयोगलाई

सर्तहरू सन्दर्भमा उल्लेख गर्न उपयोगी हुनेछः

"(१)_सिक्किम पुलिसको सबै विभिन्न शाखाहरूको विद्यमान भर्ती नियमहरूको व्यापक समीक्षा गर्ने, जसले गर्दा सम्पूर्ण पुलिस बलको पदोन्नतिको आकाङ्क्षा पूरा गर्ने उपयुक्त समाधानमा पुग्न सकियोस्।

(२) विभिन्न भर्ती नियमहरू विशेष गरी (क) सिक्किम पुलिस बल (भर्ती, पदोन्नति र वरिष्ठता) नियमहरू, १९८८, (ख) सिक्किम सशस्त्र बल (भर्ती, पदोन्नति र सेवाका अन्य सर्तहरू) नियमहरू, १९८९ र (ग) सिक्किम सतर्कता पुलिस (भर्ती, वरिष्ठता र पदोन्नति) नियमहरू, १९८१ को एकीकरणको आवश्यकताको जाँच गर्न ताकि सम्पूर्ण पुलिस बलको पदोन्नति आकाङ्क्षाहरू पूरा गर्न दीर्घकालीन समाधान ल्याउन सकिन्छ। आयोगले आफ्नो प्रतिवेदन मिति ३१.१२.९९ मा वा अघि पेस गर्नेछ।"

(जोड दिएको)

१३. एकीकृत प्रहरी बलका लागि आयोगको सिफारिस स्वीकार गर्दै

राज्य सरकारले तिनवटा सेवाहरू एकीकृत गरी सिक्किम प्रहरी बल

(भर्ती, पदोन्नति र वरिष्ठता) नियमहरू, २००० जारी गर्यो।

सिक्किम सतर्कता पुलिस र सिक्किम शास्त्र पुलिसका सदस्यहरूले

पुलिस निरीक्षकको पदसम्म विभिन्न पदहरूमा द्रुत पदोन्नति प्राप्त

गरेका थिए भन्ने कुरा विशेष रूपमा ध्यान दिनुपर्दछ। यद्यपि,

पहिलेको सिक्किम पुलिस बलमा उनीहरूका साथीहरूले रिक्तताको

अभावका कारण निरीक्षकको उच्च पदमा यस्तो पदोन्नति प्राप्त गर्न

सकेनन्। यो नोट गर्नु महत्त्वपूर्ण छ कि त्यहाँ एउटा सेवामा प्रवेश

स्तर प्रत्यक्ष भर्ती भएको थियो, अर्थात्, सिक्किम सतर्कता पुलिस

५०% सम्म।

१४. निस्सन्देह एकीकरणको मुख्य सिद्धान्तहरू मध्ये एउटा

पदहरूको समीकरण हो। तर प्रश्न यो छ कि पदहरूको समीकरणमा

आधारित यस्तो एकीकरणले अन्य कुनै सेवाका सदस्यहरूमा

असमानता वा अन्याय निम्त्याउँछ कि निम्त्याउँदैन।

१५. हामीले पहिले नै माथि उल्लेख गरिसकेका छौं, पुलिस उपाधीक्षकको पदमा पदोन्नति सिक्किम पुलिस बलका सदस्यहरूका लागि मात्र उपलब्ध थियो। अन्य दुई सेवाहरूमा, अर्थात्, सिक्किम सतर्कता पुलिस र सिक्किम शास्त्र पुलिसमा, यद्यपि तिनीहरूका सदस्यहरूले निरीक्षकको पदमा द्रुत पदोन्नति पाए, तर उनीहरूलाई थप पदोन्नति उपलब्ध थिएन र उनीहरूले त्यस क्याडरमै सेवाबाट अवकाश लिनुपर्यो। यो असमानता थियो जसलाई एकीकरणद्वारा समाधान गर्न खोजिएको थियो।

१६. पुलिस उपाधीक्षकको पदमा पदोन्नतिको लागि फिडर कोटी निरीक्षक हो। यदि निरीक्षकको त्यो क्याडरमा वरिष्ठता तय गरिएको छ भने, यो सिक्किम पुलिस बलका सदस्यहरूलाई केही समयका लागि पुलिस उपाधीक्षकको पदमा पदोन्नति गर्न अस्वीकार गर्नु हो। यही विभेद र परिणामी अन्यायलाई समितिसमक्ष पठाएर सुधार गर्न खोजिएको थियो, जसले प्रहरी उपरीक्षक पदमा बढुवा गर्ने प्रयोजनका लागि र सो सम्बन्धमा वरिष्ठता सूची तयार गर्ने प्रयोजनका लागि प्रहरी उप-निरीक्षक पदमा बढुवा भएको मितिलाई आधार बनाउन सिफारिस गरेको थियो। त्यो मितिलाई लिइयो, हामीले पहिले नै माथि उल्लेख गरिसकेका छौं, किनकि सिक्किम सशस्त्र पुलिसमा उप-निरीक्षकको पदमा प्रत्यक्ष भर्ती उपलब्ध थियो।

सरकारले के गरेको छ भने पुलिस उपाधीक्षकको पदमा पदोन्नतिको उद्देश्यका लागि वरिष्ठता निर्धारणको लागि निर्धारण कारकको रूपमा उप-निरीक्षकको पदमा पदोन्नति/प्रत्यक्ष भर्तीको मितिलाई आधार बनाउनु र सिक्किम पुलिस बलका सदस्यहरूलाई अन्य दुई सेवामा उनीहरूका सहयोगीहरूले निरीक्षकको पदमा पदोन्नति पाएको मितिदेखि मानित/काल्पनिक पदोन्नति प्रदान गर्नु हो। निरीक्षकको पदमा नियुक्ति पदोन्नतीद्वारा हुन्छ। तसर्थ, उप-निरीक्षकको क्याडरमा प्रवेश स्तर नियुक्ति सान्दर्भिक हुन्छ। सिक्किम सतर्कता र सिक्किम सशस्त्र बलहरूका उप-निरीक्षकले संयोगवश निरीक्षकको पदमा द्रुत पदोन्नति पाए। यो अन्याय नै थियो जसलाई मौद्रिक लाभ र नियमहरूमा संशोधन बिना पूर्वव्यापी पदोन्नतिद्वारा समाधान गर्न खोजिएको थियो। एकीकरणमा क्याडरमा पदको समीकरण भएको कारण यसको मतलब यो होइन कि अर्को उच्च क्याडरमा पदोन्नतिको लागि त्यस क्याडरमा साझा वरिष्ठता सूची तयार गर्नुपर्छ। यदि त्यो विधिले अन्याय र गम्भीर असमानता निम्त्याउँछ भने, अर्को निष्पक्ष र न्यायपूर्ण माध्यम अपनाउन सकिन्छ।

१७. यो सत्य हो, रिट याचिकाकर्ता निरीक्षकका रूपमा काम गर्दै गर्दा उप-निरीक्षकका रूपमा काम गरिरहेका धेरै अधिकारीहरू यस प्रक्रियामा उनीभन्दा माथि गएका छन् तर सिक्किम पुलिस बलमा उनका साथीहरूलाई हृदयघात निम्त्याउने कठिन तथ्य यो हो कि उप-निरीक्षकहरूको स्तरमा, तिनीहरू सबै या त रिट याचिकाकर्ता सँगै यात्रा गरिरहेका थिए वा त्यो क्याडरमा उनीसँग धेरै पहिले गएका थिए।
१८. एकीकरण पछि, सिक्किम पुलिसका सदस्यहरूको पदोन्नतिको सम्भावना धेरै कम भएको छ, किनकि मूल रूपमा यो तिनीहरूको विशेष डोमेन थियो भन्ने तथ्यलाई पनि बेवास्ता गर्न सकिँदैन।
१९. तमिलनाडु शिक्षा विभाग मन्त्रीमण्डल र सामान्य अधीनस्थ सेवा सङ्घ र अन्यहरू बनाम तमिलनाडु राज्य र अन्यहरू^३ मा सर्वोच्च अदालतले एकीकरण एक जटिल प्रशासनिक प्रक्रिया हो र यसले केही व्यक्तिहरूलाई असर गर्ने सम्भावना रहेको ठहर गर्‍यो।

उद्धृत गर्न:

"७. सेवा-भित्रको न्यायशास्त्र एकीकरण एक जटिल प्रशासनिक समस्या हो जहाँ, धेरैलाई व्यापक न्याय गर्नमा, केहीलाई केही चोट हुन्छ भन्ने तथ्यलाई अस्वीकार गर्न सकिँदैन।

“७. जोर्नीहरूमा केही खेलछन्, केही डगमगाउने पनि, फोरेन्सिक निगरानी बिना सरकारमा छोड्नुपर्छ, किनकि प्रशासन संविधानले कार्यपालिकालाई सुम्पेको छ, अदालतलाई होइन। प्रशासनिक जीवन सहित सबै जीवनमा प्रयोग, परीक्षण र त्रुटि समावेश हुन्छ, तर मौलिक अधिकारहरूको प्रमुख तारहरू भित्र, र असंवैधानिक "ज्यादती" को अनुपस्थितिमा, न्यायिक सुधार सही हुँदैन। लेख ३२ अन्तर्गत, यो अदालत संवैधानिक प्रहरी हो, राष्ट्रिय लोकपाल होइन। हामीलाई लोकपाल चाहिन्छ तर अदालतले त्यसो गर्न सक्दैन।

८...हुन सक्छ, एउटा राम्रो सूत्र विकास गर्न सकिन्छ, तर अदालतले आफ्नो बुद्धिलाई सरकारको लागि प्रतिस्थापन गर्न सक्दैन, यो हेर्नको लागि कि अनुचित विकृति, दुर्भावनापूर्ण हेरफेर, अक्षम्य स्वेच्छाचारिता र जस्तै दुर्बलताले एकीकरणको समीकरणलाई अशुद्ध गर्दैन। हामी यस आधारमा आदेश ध्वस्त गर्न अस्वीकार गर्दछौं। क्युरियल थेराप्युटिक्सले असंवैधानिकताको रोगविज्ञान मात्र निको पार्न सक्छ, हरेक चोट होइन।”

(जोड दिएको)

इन्डियन एयरलाइन्स अफिसर्स एसोसिएसन बनाम इन्डियन एयरलाइन्स लिमिटेड र अन्यहरू^४, केरला मजिस्ट्रेट (न्यायिक) एसोसिएसन र अन्यहरू बनाम केरला राज्य र अन्यहरू^५, लाइफ इन्डियन कर्पोरेसन अफ इन्डिया र अन्यहरू बनाम एसएस श्रीवास्तव र अन्यहरू^६ र न्यू ब्याङ्क अफ इन्डिया एम्प्लाइज युनियन र अर्को बनाम युनियन अफ इन्डिया र अन्यहरू^७ मा पनि यही दृष्टिकोण पछ्याइएको छ।

^४(२००७) १० एससीसी ६८४

^५(२००१) ३ एससीसी ५२१

^६ १९८८ सप एससीसी १

^७ (१९९६) ८ एससीसी ४०७

२०. यस अदालतले के.एस. वोरा र अन्यहरु बनाम गुजरात राज्य र अन्यहरु^८ मा पनि यो फैसला गरेको छ कि व्यापक सार्वजनिक हितलाई असर गर्ने एकीकरणले केही सेवाहरुको केही सदस्यहरुको वरिष्ठतालाई अनिवार्य रूपमा असर गर्दछ। उद्धृत गर्न:

"५. हामीले पहिले नै भनिसकेका छौं कि राज्यले मातहत सेवाका चारवटै ग्रेडका सम्बन्धमा चरणबद्ध रूपमा साझा क्याडरमा जाने निर्णय गरेको छ। साझा ग्रेड गठन हुनुअघि विभागअनुसार पदोन्नति गरिन्थ्यो। जब अन्ततः एउटा साझा क्याडर अस्तित्वमा आयो- र सन् १९७४ सम्ममा त्यो सबै गरियो- यो महसुस भयो कि सम्बन्धित विभागहरुमा दिइएको वरिष्ठतालाई सबै उद्देश्यका लागि अन्तिम मानियो भने त्यहाँ पूर्वाग्रह हुनेछ। निस्सन्देह साझा क्याडर पदोन्नती पदहरु भर्न र अनुशासनको हितमा पनि छनोटको क्षेत्र विस्तार गरेर पूर्ण प्रतिस्पर्धाको भावना सुरु गरेर दक्षता बढाउने उद्देश्यका लागि थियो। साझा क्याडर गठन भएपछि, वरिष्ठताको असमानताको कारण असन्तुष्टिको सामान्य भावना स्पष्ट भयो। परिस्थितिलाई सहज बनाउन यस पृष्ठभूमिमा सन् १९७७ को नियमहरु प्रस्तुत गरिएको थियो। यस नियमको योजनाले नयाँ आधारमा वरिष्ठताको परिवर्तनको बावजुद सेवाका प्रत्येक सदस्यद्वारा राखिएको पदलाई सुरक्षित गर्‍यो। यसैले, यसले यो स्पष्ट गर्यो कि अर्जित लाभहरुमा हस्तक्षेप गर्नु हुँदैन। त्यस हदसम्म सन् १९७७ का नियमहरु पूर्वव्यापी थिएनन्। तत्कालीन पदको सम्बन्धमा नियमको संरक्षणको बावजुद, नियमहरुले प्रारम्भिक भर्तीको मिति अपनाएर अन्तर वरिष्ठतामा परिवर्तन ल्यायो र सेवाको लम्बाइ वरिष्ठतालाई पुनः निर्धारण गर्ने आधार बन्यो। यस्तो उद्देश्यका लागि सेवाको कुल लम्बाइ एउटा चिरपरिचित अवधारणा हो र यसलाई स्वेच्छिक भन्न सकिँदैन। निस्सन्देह आधारमा परिवर्तनको एउटा नतिजाले पदोन्नतिको सम्भावनालाई असर गर्ने सम्भावना थियो-भविष्यमा कुरा।

^८ (१९८८) १ एससीसी ३११

यस स्थितिमा अपीलकर्ताहरूको चुनौतीलाई विचार गर्दा दुई पक्षलाई ध्यानमा राख्नुपर्छ। यो एउटा ऐतिहासिक आवश्यकता थियो र सम्पूर्ण सचिवालयमा चार ग्रेडसहित साझा क्याडर सिर्जना गर्ने सरकारको निर्णयबाट उत्पन्न भएको अनौठो अवस्था थियो। साझा क्याडरको निर्माणमा कुनै चुनौती थिएन र निश्चित रूपमा सरकार त्यसो गर्न सक्षम थियो भन्ने कुरामा हामी उचित जोड दिन चाहन्छौं। ध्यानमा राख्नुपर्ने दोस्रो पक्ष भनेको ज्येष्ठताको नियमहरू नियोक्ताले बनाउनुपर्ने कुरा हो र यद्यपि भविष्यमा पदोन्नतिको सम्भावनाहरू वरिष्ठतालाई विनियमित गर्न नियमहरूको नयाँ सेटको थालनीद्वारा पूर्वाग्रह हुने सम्भावना थियो, यदि नियमहरू प्रामाणिक बनाइयो भने र सेवाको आवश्यकताहरू पूरा गर्न, कुनै मनोरञ्जनात्मक गुनासो गर्न सकिँदैन। यदि यी आवेदन गर्ने परीक्षणहरू हुन् भने, हामीलाई लाग्दैन कि अपीलकर्ताहरूले वास्तवमा कुनै गुनासो गर्नुपर्दछ। हाम्रो विचारमा, त्यसैले, उच्च अदालतले उचित रूपमा तर्कलाई खारेज गर्यो र अपीलकर्ताहरू राहतको हकदार छैनन् भनेर पता लगायो।"

(जोड दिएको)

२१. केरला मजिस्ट्रेट (न्यायिक) सङ्घको मामिला (माथि उल्लेखित) मा, यस अदालतले निम्नलिखित निर्णय गर्यो:

"५. हामीले दुई शाखाको एकीकरणको विषयमा उच्च अदालतको पूर्ण अदालतको बैठकमा गरिएका छलफलहरू समावेश गर्ने सान्दर्भिक अभिलेखहरूको जाँच गरेका छौं। अपराधिक पक्षमा प्रवेश चौकी मजिस्ट्रेट दोस्रो वर्ग थियो र मजिस्ट्रेट दोस्रो वर्गले पुग्न सक्ने उच्चतम पद मुख्य न्यायिक मजिस्ट्रेट थियो भन्ने देखिन्छ। नागरिक पक्षमा प्रवेश पद मुन्सिफ र सबैभन्दा अग्लो पद वास्थ जिल्ला न्यायाधीशको थियो। जिल्ला र सत्र न्यायाधीशको पद पनि छुट्याउन र मुख्य न्यायिक मजिस्ट्रेट अपराधिक पक्षलाई पनि जिल्ला र सत्र न्यायाधीशको पदमा बढुवा गर्न फौजदारी मजिस्ट्रेटहरूको सङ्घले माग गर्दै आएको थियो। न्यायिक मजिस्ट्रेट दोस्रो वर्गको पदहरूको

संख्या, जुन पूर्ण अदालतको बैठकको मितिमा अवस्थित थियो। एकीकरणको मितिमा ४२ जना दोस्रो श्रेणीका मजिस्ट्रेटहरूलाई मुन्सिफ मजिस्ट्रेटहरूको श्रेणीमा समाहित गरिनेछ र ती सबैलाई उनीहरूको तलबको स्केलमा विधिवत लाभ हुनेछ भन्ने तथ्यलाई अदालतले ध्यान दियो। अदालतले उपलब्ध पदहरूको सङ्ख्यालाई ध्यानमा राख्दै, मुन्सिफहरूले अधीनस्थ न्यायाधीशको ४९ वटा पदहरूमा पदोन्नतिको अपेक्षा गर्न सक्छन् तर न्यायिक मजिस्ट्रेटहरूले मुख्य न्यायिक मजिस्ट्रेटको १८ वटा पदहरूमा मात्र पदोन्नतिको अपेक्षा गर्न सक्छन् भनेर पनि विचार गर्‍यो। तर एकीकरणको कारण, मुन्सिफहरूमा पदोन्नतिको सम्भावनाको तुलनामा मजिस्ट्रेटहरूको पदोन्नतिको सम्भावना धेरै बढ्नेछ। अदालतले पदोन्नतिको सामान्य दरलाई पनि विचार गर्‍यो र पत्ता लगायो कि मुन्सिफसको लागि, दर १.२५ थियो, र एक मजिस्ट्रेटको लागि दर केवल ०.३० थियो र एकीकरणको कारण, अनुपात ०.८४ हुनेछ, जसले सङ्केत गर्दछ कि मुन्सिफहरूमा पदोन्नतिको समग्र सम्भावना १.२५ बाट ०.८४ सम्म घट्नेछ, जबकि मजिस्ट्रेटहरूको पदोन्नतिको संभावना ०.३० देखिन ०.८४ सम्म बढ्नेछ। तसर्थ, जिल्ला न्यायाधीश पदमा बढ्नुका लागि मातहतका न्यायाधीश र मुख्य न्यायिक मजिस्ट्रेटहरूको एकीकृत क्याडर तथा अधीनस्थ न्यायाधीशमा बढ्नुका लागि मुन्सिफ र प्रथम श्रेणीका म्याजिस्ट्रेटहरूको क्याडरमा ३:१ को अनुपात कायम गर्न उच्च अदालतले सुझाव दिएको छ। उच्च अदालतको यो पनि धारणा थियो कि एकीकरणको प्रभाव यस्तो हुनेछ कि मुन्सिफहरूले पदोन्नतिको सम्भावना गुमाउने भए पनि मजिस्ट्रेटहरूले उनीहरूको पदोन्नतिको सम्भावना सुधार गर्नेछन्, यद्यपि केही वरिष्ठ मजिस्ट्रेटहरूले व्यक्तिगत रूपमा केही नोक्सान बेहोर्नेछन्। तर यस्तो हानि कुनै पनि एकीकरण प्रक्रियाको सामान्य परिणाम हो। उच्च अदालतको माथि उल्लिखित सिफारिसका बावजुद, राज्य सरकारले मजिस्ट्रेट एसोसिएसनबाट प्रतिनिधित्व प्राप्त गरेपछि उच्च अदालतसँग थप पत्राचार गर्‍यो र मुन्सिफ र मजिस्ट्रेटबाट अधीनस्थ न्यायाधीशहरूमा पदोन्नतिको अनुपात ५:२ मा तय गर्न सुझाव दियो। उच्च अदालतले सुरुमा केही आपत्तिहरू राखेको

थियो, तर अन्ततः त्यसलाई स्वीकार गर्‍यो र सरकारलाई आफ्नो स्वीकृति सूचित गर्‍यो, जसपछि नियमहरू जारी गरियो र नियमको नियम ३ (४) ले माथि उल्लिखित सिद्धान्तलाई मूर्त रूप दिएकोछ।

.... हामी उच्च अदालतले गरेको निष्कर्षहरूमा कुनै कानुनी कमजोरी देख्दैनौं, जसमा यस अदालतको हस्तक्षेपको आवश्यक पर्दछ, यद्यपि हामी सहमत छौं कि केही व्यक्तिगत मजिस्ट्रेटहरूले केही नोक्सान भोगेका हुन सक्छन्।..."

(जोड दिएको)

२२. यी सबै बाहेक, एकीकरण राज्यका लागि नीतिगत विषय हो। यस अदालतले यस मामिलाको यस पक्षलाई भारतीय रिजर्व बैंक बनाम एन.सी. पालीवाल र अन्यहरू^९ मा विचार गर्ने अवसर पाएको थियो। उद्धृत गर्न:

"१५. अब, विचारको लागि उठ्ने पहिलो प्रश्न यो हो कि के रिजर्व बैंकले गैर-लिपिकीय सेवाहरूको साथ लिपिकहरूको एकीकरण मा समानताको संवैधानिक सिद्धान्तको उल्लङ्घन गरेको छ कि छैन। एउटा क्याडरमा विभिन्न क्याडरहरूको एकीकरण गर्दा समानता खण्डको कुनै पनि उल्लङ्घन भएको भनेर हामी बुझ्न असफल भएका छौं। यो अब राम्रो तरिकाले तय भएको छ, यस अदालतको निर्णयको परिणामको रूपमा किशोरी मोहनलाल बक्सी बनाम भारत संघ^२ को लेख १६ र एक बलियो तर्कबाट पनि लेख १४ ले सरकारी सेवाका लागि विभिन्न क्याडरहरूको सिर्जना गर्न निषेध गर्दैन। र यदि त्यसो हो भने, समान रूपमा यी दुई लेखहरू विभिन्न कार्यकर्ताहरूलाई एउटै क्याडरमा एकीकृत गर्ने राज्यको बाटोमा खडा हुन सक्दैनन्। आफ्नो सेवामा विभिन्न क्याडरहरू वा एउटा एकीकृत क्याडर राख्ने भन्ने निर्णय गर्नु पूर्ण रूपमा राज्यको विषय हो। त्यो नीतिको कुरा हो जसले समानता खण्डको प्रयोज्यता आकर्षित गर्दैन। संयुक्त वरिष्ठता योजनाद्वारा लागु गर्न खोजिएको लिपिक सेवाहरूसँग गैर-पादरीहरूको एकीकरणलाई समानताको संवैधानिक सिद्धान्तको उल्लङ्घनको रूपमा आक्रमण गर्न सकिँदैन।"

(जोड दिएको)

^९ (१९७६) ४ एससीसी ८३८

२३. आर.एस. मकासी र अन्यहरु बनाम आई. एम. मेनन र अन्यहरु^{१०} मा, यस अदालतले निर्णय गर्यो कि:

"३४. विभिन्न स्रोतहरुबाट खटाइएका कर्मचारीलाई नयाँ विभागमा समायोजन गर्दा पदको समीकरणलाई कसरी प्रभाव पार्ने भन्ने नीतिगत रूपमा सरकार वा सम्बन्धित कार्यकारी निकायले निर्णय गर्ने काम मुख्यतः सरकारको हो। अदालतले यस्तो निर्णयमा हस्तक्षेप गर्दैन जबसम्म यो मनमानी वा अनुचित देखिदैन, र यदि कुनै स्पष्ट अन्याय वा अनुचितता बनाइएन भने, अदालत अपीलमा बस्दैन र सरकारले अपनाएको पदहरुको समीकरणको सिद्धान्तको औचित्य वा विवेकको जाँच गर्दैन। तात्कालिक मामलामा, हामीले पहिले नै हाम्रो राय लाई संकेत गरेका छौं कि सीएफडीमा आपूर्ति निरीक्षकको पदलाई क्लर्कको पदसँग अन्य सरकारी विभागहरुमा दुई वर्षको नियमित सेवाको साथ तुलना गर्दा, कुनै मनमानी वा अनुचित व्यवहार समावेश गरिएको थिएन।"

(जोड दिएको)

२४. प्रफुल्ल कुमार दास र अन्यहरु बनाम उडिसा राज्य र अन्यहरु^{११} मा, यो निर्णय गरिएको थियो कि:

"३३. भारतको संविधानको धारा ३०९ अन्तर्गत, राज्यका राज्यपालले भर्ती, र त्यस्ता सेवाहरु र पदहरुमा नियुक्त व्यक्तिहरुको सेवाका सर्तहरु विनियमित गर्ने नियमहरु बनाउन सक्छ जबसम्म त्यस तर्फबाट व्यवस्थापिकाको ऐनद्वारा वा अन्तर्गत प्रावधान गरिएको छैन। नित्यानन्द कारको मामिला^३ मा अदालतले सही रूपमा औंल्याएको छ कि विधायिका, वा राज्यका राज्यपाल, जस्तो कि मामला हुन सक्छ, आफ्नो विवेकमा, वरिष्ठताको अधिकार प्रदान गर्न वा विभाजित गर्न सक्छ। यो अनिवार्य रूपमा नीतिको कुरा हो, र निहित अधिकारको प्रश्न उठ्दैन, किनकि राज्यले यस्तो कुनै पनि स्पष्ट अधिकारलाई परिवर्तन गर्न वा अस्वीकार गर्न सक्छ, पूर्वव्यापी प्रभावको माध्यमबाट पनि, यदि यसले (एसइसी) सार्वजनिक हितमा छनौट गर्दछ भने।"

(जोड दिएको)

^{१०} (१९८२) १ एससीसी ३७९

^{११} (२००३) ११ एससीसी ६१४

२५. एस. एस. बोला र अन्यहरु बनाम बि.डी. सरदाना र अन्यहरु^{१२}

मा पनि, यस अदालतले सरकारी कर्मचारीको वरिष्ठता निहित अधिकार होइन र राज्य विधानमण्डलको ऐन वा भारतको संविधानको धारा ३०९ अन्तर्गतको नियमले सरकारी कर्मचारीको वरिष्ठतालाई पूर्वव्यापी रूपमा असर गर्न सक्छ। उद्धृत गर्न:

"१५३. एबी. पदोन्नतिको लागि विचार गर्ने अधिकार र पदोन्नतिको लागि विचार गर्नुपर्ने चासो बीचको भिन्नता सधैं कायम गरिएको छ। वरिष्ठता रुचिको एउटा पक्ष हो। नियमहरूले भर्ती/चयनको विधि निर्धारण गर्दछ। वरिष्ठता पदोन्नतिको लागि विचारको मितिमा अवस्थित नियमहरूद्वारा शासित हुन्छ। विद्यमान नियमहरूअनुसार ज्येष्ठता निर्धारण गर्न आवश्यक छ। कसैलाई पनि पदोन्नति वा वरिष्ठताको निहित अधिकार छैन। तर एकजना अधिकारीसँग नियमहरू तयार गरेर प्राप्त ज्येष्ठताको चासो हुन्छ। वैध कानूनको सञ्चालनद्वारा मात्र वरिष्ठता खोस्नुपर्छ। पदोन्नतिको लागि विचार गर्ने अधिकार सेवाको सर्तहरूद्वारा निर्धारित नियम हो। एक व्यक्तिको पदोन्नतिको सम्भावनालाई असर गर्ने नियम सेवाको सर्तहरूसँग सम्बन्धित छ। पदोन्नतिको सम्भावनालाई मात्र असर गर्ने अधिनियममा रहेको नियम/प्रावधानलाई सेवाका सर्तहरू भिन्न रूपमा मानिने छैन। पदोन्नतिको सम्भावना सेवाका सर्तहरू होइनन्। पदोन्नतिको सम्भावनालाई मात्र असर गर्ने नियमले सेवाको सर्तहरूमा परिवर्तनलाई जनाउँदैन। यद्यपि, एक पटक विद्यमान नियमहरूको आधारमा संवैधानिक अदालतले कानूनको घोषणा गरेपछि र ज्येष्ठता सूची तयार गरेर यसको कार्यान्वयनका लागि आदेश जारी वा निर्देशन दिइए पछि, कानूनको घोषणा र आदेशको सञ्चालन र अदालतले जारी गरेको निर्देशन कानूनको घोषणाको परिणाम हो तर नियमहरूको सञ्चालन होइन।

^{१२} (१९९७) ८ एससीसी ५२२

२००. यसैले क्याडरभिन्न वरिष्ठता सूचीमा कुनै विशेष पद हुनु न त सरकारी सेवकको अर्जित वा निहित अधिकार हो भनेर भन्न सकिन्छ र क्याडरभिन्न वरिष्ठता सूचीमा केही स्थानहरू गुमाउनु भनेको पद घटाउनु होइन, यद्यपि भविष्यमा पदोन्नतिको सम्भावनामा ढिलाई भएमा।"

२६. उच्च अदालतले रिट याचिकाकर्ता को अर्जित वा अर्जित अधिकार

पुलिसको उप-निरीक्षकको स्तरमा वरिष्ठताको निर्धारणबाट प्रभावित

भएको ठहर गर्दै स्पष्ट रूपमा गल्ती गर्यो। यो नोट गर्नुपर्दछ कि, तर

विलयका लागि, न त रिट याचिकाकर्ता न त अन्य दुई पुलिस बलका

सदस्यहरू, अर्थात्, सिक्किम सतर्कता पुलिस र सिक्किम सशस्त्र

बलले पुलिस उपाधीक्षकको पदमा कुनै पनि पदोन्नति पाउन सक्थे।

एकीकरणको उद्देश्य नै असमानता हटाउनु र उनीहरूलाई पुलिस

उपाधीक्षकको पदमा पदोन्नतिको अवसर प्रदान गर्नु थियो। केही

समान सेवाहरूको उच्च क्याडरमा निरन्तर सेवाको लम्बाइलाई

वरिष्ठता निर्धारण र उच्च पदहरूमा थप पदोन्नतिको आधारका रूपमा

लिइएमा निश्चित रूपमा अन्य सेवाका सदस्यहरूप्रति गहिरो अन्याय

हुनेछ। त्यसैले राज्यले उचित छलफल गरी र राज्यका उच्चस्तरीय

कार्यालयहरू सम्मिलित विशेषज्ञ समितिको प्रतिवेदनका आधारमा

ज्येष्ठता निर्धारणका लागि कुनै एक सेवामा प्रत्यक्ष प्रवेश हुने प्रहरी उप-निरीक्षकको पदलाई न्यायपूर्ण निर्णय गर्यो। रिट याचिकाकर्ताले यस प्रक्रियामा कुनै अवमूल्यन भोगेनन्। उनी निरीक्षकको पदमानै रहे। केवल कुरा के हो भने सिविकम पुलिस बलमा उनका साथीहरू जसले निरीक्षकको पदमा द्रुत पदोन्नति प्राप्त गर्न सकेनन्, तर जो उप-निरीक्षकको पदमा नियुक्तिको मिति लिएमा उनीभन्दा स्वीकार्य रूपमा वरिष्ठ छन्, उनीहरूलाई सब-निरीक्षकको स्तरमा वरिष्ठताको आधारमा निरीक्षकको पदमा पदोन्नतिको मानित मिति दिइयो। संशोधित नियमले निश्चित रूपमा इक्विटीलाई सन्तुलनमा राख्नका लागि हटाउन खोजिएको अन्यायसँग सम्बन्ध राखेको छ। यो न त तर्कहीन छ न नै स्वेच्छिक।

२७. यो नोट गर्नु पनि महत्त्वपूर्ण छ कि सिविकमको सम्पूर्ण राज्यमा, रिट याचिकाकर्ता एक मात्र व्यक्ति हो जसले संशोधनलाई चुनौती दिए जसले आफैले यो देखाउँदछ कि यो एकल उदाहरणको मामला थियो, उनको गुनासोको लागि आधार छ भनेर मान्दा पनि। तथापि, हामी एउटा तथ्यात्मक स्थितिलाई ध्यानमा राख्न सक्छौं

कि रिट याचिकाकर्ता केही निजी उत्तरदाताहरूभन्दा वरिष्ठ थिए यदि उनको सिविकम पुलिस कन्स्टेबलको रूपमा सेवामा प्रवेशको मिति लिइयो भने। तर जब सिविकम सतर्कता पुलिस गठन भयो, उनले त्यो रोज्नुभयो र उनी त्यस पुलिसमा समाहित भए जहाँ उनले हेड कन्स्टेबल, सहायक उप-निरीक्षक, उप-निरीक्षक र निरीक्षकका विभिन्न पदहरूमा द्रुत पदोन्नति पाए। तर यस्तो देखिन्छ कि सन् १९७४ मा पुलिस कन्स्टेबलको रूपमा उनको प्रवेशको मूल मितिको सन्दर्भमा यस्तो आधार कतै पनि लिइएको देखिंदैन।

२८. यी सबै बाहेक, यदि हामी नियम ९ (१) लाई नजिकबाट विश्लेषण गर्छौं भने, यो देख्न सकिन्छ कि संशोधनद्वारा प्रस्तुत गरिएको वरिष्ठताको निर्धारणको सिद्धान्त पहिले नै त्यहाँ थियो। यसमा पहिले नै व्यवस्था गरिएको छ कि सिधै भर्ती गरिएका सदस्यहरूको सापेक्ष वरिष्ठता क्याडरमा समावेश भएको मितिको आधारमा तय गरिनेछ। अर्को शब्दमाहरूमा, प्रत्यक्ष भर्ती भएको क्याडरमा समावेशनको मिति उप-निरीक्षकको स्तरमा तत्काल मामिलामा वरिष्ठताको निर्धारणको आधार हो। तसर्थ, यो संशोधन केवल स्पष्टीकरणात्मक प्रकृतिको छ र त्यसैले, यो सन् २००० मा नियम सुरु भएको मूल मितिबाट अस्तित्वमा रहेको मानिन्छ।

२९. जे होस्, उच्च अदालतले निजी उत्तरदाताहरूलाई दिइएको पदोन्नतीलाई पहिले नै संरक्षण गरिसकेको छ तर उच्च अदालतले नियमलाई खारेज गरेको छ र वरिष्ठता सूचीलाई रद्द गरेको छ। हामीले पहिले नै माथि उल्लेख गरिसकेका छौं, उच्च अदालतले दुर्भाग्यवश ज्येष्ठताको निर्धारण, प्रक्रियामा प्राप्त गर्ने खोजिएको उद्देश्य, निर्णयमा नेतृत्व गर्ने सान्दर्भिक विचारहरू र विशेषज्ञ समितिको प्रतिवेदन लगायत सामग्रीहरू जुन निर्णय लिने र लिने प्रक्रियामा राज्यले भर परेको थियो भन्ने सम्बन्धमा राज्यले तय गरेको सिद्धान्तहरूको सम्बन्धमा महत्त्वपूर्ण विचार गर्न चूक्यो। उप-निरीक्षकहरूको क्याडरमा वरिष्ठताको निर्धारणको सन्दर्भमा स्पष्टीकरणात्मक संशोधन ल्याउन भारतको संविधानको लेख ३०९ अन्तर्गत राज्यले आफ्नो अधिकारभित्र काम गरेको छ। पदोन्नतिको मानिएको मिति दिएर निजी उत्तरदाताहरूलाई दिइएको पूर्वावलोकन न त मनमानी हो न त अनुचित। यसको विपरित, यो दिइएको परिस्थितिहरूमा पूर्ण रूपमा न्यायपूर्ण, निष्पक्ष र न्यायसंगत छ जसको बिना सेवाहरूको एकीकरणले प्रमुख सेवाका सदस्यहरूलाई गम्भीर असमानता र

अन्याय हुने थियो। परिणाममा, अपिललाई अनुमति दिइन्छ।

विवादित फैसला खारेज गरिएको छ। उच्च अदालतमा निजी

उत्तरदाताले दायर गरेको रिट याचिका खारेज गरिएको छ।

३०. हामीले पहिले नै माथि उल्लेख गरिसकेका छौं कि पहिलो उत्तरदाता-रिट याचिकाकर्ता पनि पुलिस उपाधीक्षकको रूपमा पदोन्नति गरिएको थियो र उनले सेवाबाट अवकाश पाई सकेकाछन्। सन् २००० नियमहरूको नियम १७ ले राज्यलाई छुट दिने अधिकार प्रदान गरेको छ। पहिलो उत्तरदाता-रिट याचिकाकर्ता वास्तवमा सन् १९७४ मा सेवामा प्रवेश गरेको हुनाले, केही निजी उत्तरदाताहरू भन्दा पहिले, यो सम्भवतः राज्य सरकारले त्यो शक्ति प्रयोग गर्ने मामला हुन सक्छ। हामी त्यस उपचारको लागि यस चरणमा पहिलो उत्तरदाता-रिट याचिकाकर्ता खारेज गर्ने प्रस्ताव गर्दौं। पूर्ण न्याय गर्नाका लागि, एकल मामिला भएकाले, हामी मान्दछौं कि रिट याचिकाकर्तालाई विवादित फैसलामा उच्च अदालतले प्रदान गरेको लाभमा खलल नपरोस्।

३१.अपीललाई माथिको रूपमा अनुमति दिइएको छ। लागतको

बारेमा कुनै आदेश छैन।

जे. (एच. एल. गोखले)

जे. (कुरियन जोसेफ)

नयाँ दिल्ली;

फेब्रुअरी १८, २०१४